

УДК 94(497.1)"1918"
94:327(470:497)"19"
94:327(470:44)"18/19"

Гордана КРИВОКАПИЋ-ЈОВИЋ
Институт за новију историју Србије
gordanajovic228@gmail.com

Зашто Југославија? Преоријентација Србије од Русије ка Француској?

Апстракт: У чланку се на полемички начин дефинишу спорне тачке око проблема стварања југословенске државе уочи и током рата, где се француско-руско савезништво с прелома 19. у 20. век сагледава као најшири геостратешки оквир српског југословенског пројекта, који је омогућио стварање те државе преоријентацијом Србије од Русије ка Француској. Кроз најновију домаћу и страну историографску литературу анализира се које идеје и процеси су то омогућили. Ова литература се негде супротставља а негде наслања на претходна постигнућа историјске науке, што је ограничено праћено.

Кључне речи: Србија, југословенски пројекат, француско-руско савезништво, анексиона криза, балкански ратови, Први светски рат, француска славистика, српска историографија, југословенска историографија

Увод

Контроверзе око стварања Југославије/југословенске државе и природе њеног трајања су бројне. Како у историографији тако и у самој историји, па и у животима који још трају на овим просторима. Оне настају и у кругу стереотипног размишљања и у веома комплексним дискурсима унутар историјске науке. Постоје старе контроверзе, присутне у домаћој (српској и осталим југословенским историографијама) и у европској историографији, које су произашле из извесне немоћи/неуспеха да се објасне многе контрадикторности и парадокси везани за стварање и трајање Југославије. Постоје и нове контроверзе, настале после разарања Југославије, јер и ту треба објашњавати како, зашто и на којим основама је настала та држа-

ва, као што треба одредити њен смисао и значај у историји тих нових малих јужнословенских националних држава.

Главне тачке у историји стварања Југославије које су произвеле, и производе, контроверзе у домаћим и страним историографијама јесу југословенски програм Србије, формулисан кроз „ратне циљеве“ у јесен 1914. у Нишу, и природа и трајање француско-руског савеза, који је био најшири геополитички оквир у коме је настајала Југославија.¹ Постоје иначе и на индивидуалном плану бројне „забуне“ око стварања Југославије, чија се природа види као контрадикторна или парадоксална.²

Проширени списак тачака у историји које су произвеле те контроверзе, или пак изазивале забуне на индивидуалном плану, би био: „анексиона криза“ 1908/1909. године, која се до пре двадесет (или нешто мање) година широко у историографији сматрала првим озбиљним кораком који је водио ка светском рату;³ „јулска

- 1 Dragoslav Janković, *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine*, (Beograd: „Savremena administracija“, 1967); Исти, *Србија и југословенско питање 1914–1915. године*, (Београд: ИСИ и НИП ЕКСПОРТ-ПРЕС, 1973); Исти, „Женевска конференција о стварању југословенске заједнице 1917. године“, *Istorija XX veka*, V, zbornik radova, ur. Dragoslav Janković, (Beograd: ISI, 1963). - Студије и монографије професора Јанковића су постале парадигматске за истраживање свих релевантних историјских садржаја југословенског уједињења. Он је дефинисао низ посебних питања и проблема унутар ове велике теме, показујући сву сложеност тог историјског догађања. Дао је еволуцију југословенског питања од национално-политичког ка државно-правном, уочио, представио, описао и протумачио смисао и значај свих важних фактора тог уједињавања, посебно истакао значај међународног фактора и дефинисао политику компензација нарочито важну за прве године рата, уочио и протумачио све амплитуде у међунационалним односима током рата на нивоу југословенских елита, издвојио сва битна догађања и процесе који су ометали, штетили југословенским напорима, као и оне који су им користили. Сви потоњи велики истраживачи ове теме (М. Екмечић, Б. Петрановић, А. Митровић, Ђ. Станковић) су се обилато ослањали на његов истраживачки корпус и аналитички поступак, који је, без обзира на рогобатности, и данас од вредности. Видети такође: Ђорђе Станковић, *Никола Пашић, савезници и стварање Југославије*, друго проширено издање, (Зајечар, 1995).
- 2 Видети нпр.: Милорад Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914*, (Београд: СКЗ, 1975); Алан Џон Персивал Тејлор, *Хабзбуршка монархија 1809–1918*, (Београд: СЛЮ, 2001).
- 3 Vojislav G. Pavlović, *De la Serbie vers la Yougoslavie. La France et la naissance de la Yougoslavie 1878–1918*, (Belgrade: IEB, ASSA, 2015). - Професор Жан-Пол Блед, који је написао предговор овој књизи, такође види анексиону кризу на тај начин. А. Џ. П. Тејлор, М. Екмечић и други такође.

криза“ 1914. и цео комплекс питања о одговорности за избијање светског рата који има корене у изузетно комплексном сплету догађаја;⁴ затим тзв. Лондонски уговор из априла 1915, чији садржај, смисао и значај, као и вишестрана перцепција, нису добили одговарајуће место ни у домаћој ни у страниој историографији;⁵ ту је и цела ратна 1917. година, и посебно Фебруарска и Октобарска револуција у Русији, као њен непосредни и посредни утицај на развој југословенског питања.⁶ У вези са овом петом тачком треба истаћи да се Француска крајем 1917. још једном удаљила од одлуке о судбини Хабзбуршког царства и с тим у вези није имала јасно скициран југословенски пројекат.⁷ И под шестом тачком бисмо истакли да је цела 1918. година пуна контрадикторних догађања када је у питању настаanak југословенског пројекта и његова реализација.⁸ Улога Русије и Француске је била прворазредна у свим тим догађањима.

Парадоксално, али је југословенска криза, као и сам рат за разарање Југославије и наравно нестанак југословенског оквира за националне историографије које су егзистирале у њој, довела до неких не безначајних појашњења српске политике у југословенском уједињењу, као и неких других политичких тенденција, нпр. хрватских. Парадоксално је то што се у том новоствореном простору за нове податке и чињенице дошло до неких истина које су ишле у прилог предоминантном историјском мишљењу на српској страни, да је Србија од почетка до краја усрдно устрајала на свом југословенском пројекту, без обзира на ставове не само непријатеља већ и савезника, као и на широком разумевању културно-историјских, антропо-географских и уопште етничких основа на којима је пројекат почивао.

4 Андреј Митровић, *Србија у Првом светском рату*, (Београд: СКЗ, 1984); Миле Бјелајац, *1914–2014: зашто ревизија? Старе и нове контроверзе о узроцима Првог светског рата*, (Београд: МЦ Одбрана, 2014).

5 Dragovan Šepić, *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje 1914–1918*, (Zagreb: Školska knjiga, 1970).

6 Никола Поповић, *Србија и царска Русија*, друго издање, (Београд: ЈП „Службени гласник“, 2007). Ово друго издање је идентично првом, из 1994, како нас обавештава аутор у Предговору другог издања.

7 Jean-Baptiste Duroselle, *Clemenceau*, (Paris: Fayard, 1988); Miro Kovač, *Francuska i hrvatsko pitanje 1914.–1929.*, (Zagreb: Dom i svijet, 2005). - Узајамну зависност питања рушења Аустро-угарског царства и остварења југословенског пројекта је прецизно уочио, формулисао и добрим делом поставио основе за одговор професор Д. Јанковић у наведеним књигама (видети нап. 1) .

8 *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea 1918–1992*, ed. Dejan Djokić, (London: Hurst&Company, 2003).

Дејан Ђокић је под насловом *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea 1918–1992*⁹ понудио у форми зборника радова више аутора један нови концепт обраде југословенства, што се већ види и из наслова. Део о југословенској идеји и стварању Југославије је међу успелијима захваљујући тексту Косте Ст. Павловића под насловом „Први светски рат и уједињење Југославије“ који је истински помак у разумевању историје настанка југословенске државе. То је прегнантиан, целовит приказ уједињења са јако искристалисаним мишљењем и ставовима о људима, идејама, догађањима, процесима, на малом простору, али пун нових чињеница, података, нових копула међу догађајима, нарочито од времена Фебруарске и после Октобарске револуције у Русији 1917. које су биле катализатори за демократске и националне захтеве у Двојној монархији.¹⁰ Он је дао јасан идејни и догађајни оквир масовне српске подршке уједињењу, издиференцирао прецизно *pro et contra* подршку у другим националним заједницама и посебно дефинисао југоскептике у хрватској средини.¹¹

За разлику од Ђокићевог покушаја да преко разнородних аутора објективизује историју стварања и трајања југословенске државе, сада као пропале идеје и државе, хрватски историчар Миро Ковач је испитивао међународни контекст тзв. хрватског питања уочи, током и после Првог светског рата, прецизније француске ставове о томе.¹² То је наравно проистекло из нове позиције независне хрватске националне државе, али је свеједно морао да се носи са целим југословенским контекстом у коме се ткало и хрватско питање. Тако смо добили један низ нових чињеница о југословенском уједињењу, које су драгоцене без обзира да ли је историчару основни потицај да буде објективан или да заузме поуздану позицију историчара у служби националне или неке друге идеје, што му неоспорно сужава видно поље и олакшава посао. Ковач је у реконструкцији хрватског питања утврдио неке важне тачке за француску перцепцију јужнословенског простора, као што је тренутак када је Шарл Лоазо (Charles Loiseau) повезао српско национално питање како га је видела и водила Србија са националним питањима Југословена у Хаб-

9 Исто, 11–57.

10 Kosta St. Pavlowitch, „The First world War and the Unification of Yugoslavia“, *Yugoslavism*, 27–42.

11 Gordana Krivokapić Jović, „Kako je Francuska videla jugoslovensku kraljevinu 1918–1929, posebno hrvatsko pitanje“, *Pisati istoriju Jugoslavije: videnje srpskog faktora*, zbornik radova, (Beograd: INIS, 2007), 375–397.

12 Kovač, *Francuska i hrvatsko pitanje*, 11–163.

збуршкој монархији. Даље, пратећи судбину хрватског питања кроз све ратне обрте, посебно је разоткрио улогу Жоржа Клемансоа у хрватским покушајима стварања другог политичког центра југословенског уједињења, његов брутално негативан став, затим одложене ефекте Лондонског уговора.¹³ Занимљиво је да се хрватском историчару отело неколико финих епитета уз Пашићево име као што је „велики српски политичар“ или „истински балкански мештар“, што је готово незамисливо за целу хрватску историографију када је исписивала његово име и док је југословенска држава трајала.¹⁴

Један израз посебне храбрости и самопоуздања је књига српског историчара Милета Бјелајца, посвећена старим и новим контроверзама о узроцима Првог светског рата. Ту се анализирају сва контроверзна питања из времена тзв. јулске кризе 1914, где су своје изразито место имале и Русија и Француска, које су са још више прецизности постављене у своје већ познате улоге. Минуциозне продоре у реконструкцији тих догађања аутор је супротставио снажном ревизионистичком таласу у светској историографији који се упео да докаже српску одговорност за избијање светског рата. Више десетина књига светске историографије о узроцима Првог светског рата купа се овде у хладној води прецизно постављених чињеница и веза међу њима.¹⁵

Наше је мишљење проистекло из старих конвенционалних виђења и спознаја о овим спорним тачкама, као и из нових истраживачких радова и властитих истраживања. Оно би ишло за тим да се у целом временском распону дефинише еволуција руско-француског савеза када је у питању Србија, па и целина Балкана са њему гравитирајућим простором,¹⁶ као најширег контекста у коме се плео југословенски пројекат, из кога је и проистекло француско варирање од идеје Велике Србије до Југославије. У том варирању је став према опстанку Хабзбуршке монархије био кључан, а посебно су га појачала револуционарна догађања у Русији током 1917. године. Улога Жоржа Клемансоа је такође била прворазредна и за сада је само

13 Gordana Krivokapić Jović, „Različiti pristupi istoriji jugoslovenske ideje i države“, (Kritički esej povodom zbornika Dejana Djokića, ed., *Yugoslavism. Histories of a failed idea 1918–1992*, Hurst & Company, London 2003, 356), *Tokovi istorije* 3–4/2003, 111–127; Kovač, *Francuska i hrvatsko pitanje*, 190–191.

14 *Исто*, 137, 157.

15 Бјелајца, *1914–2014: зашто ревизија?*

16 René Girault, „Les Balkans dans les relations franco-russes 1912“, *Revue historique* 253, (Paris, 1975), 155–184.

делимично осветљена. Све говори да је његово пројектовање нове југословенске државе као унитарне требало да замени Двојну монархију, која је била поље сукоба две владајуће нације и сталног незадовољства и побуна мањих националних заједница.¹⁷ То варирање од идеје Велике Србије ка Југославији и обрнуто постало је нарочито драматично у јесен 1918. и било је израз тих дубоких дилема француске политике у питању опстанка Монархије. Пашић је то изванредно осећао и покушавао да прати све фине титраје те политике и вуче потезе ка југословенском решењу, оптуживан са разних страна да се бори за Велику Србију а не за Југославију. Није ли право питање у сагледавању и француске и српске дилеме (ако је код Срба уопште било) „Велика Србија или Југославија“: да ли је идеја велике српске државе (тзв. Велике Србије) била пут који је водио ка југословенском решењу, а не његова препрека?

Одијум који је накалемљен на пројекат тзв. Велике Србије је вишеслојан. Први слој, који нас овде занима и везан је за француске идеје, проистекао је из догађања у Великом рату, када се перципирао као супротан великом југословенском пројекту са више страна у укупном јужнословенском политичком миљеу. Други слојеви, све до данашњих дана, проистекли су из споја ове идеје са другим идеолошким садржајима са крајње негативном конотацијом.

*Нови трендови у историографији и контроверзе
и забуне око југословенства уопште и стварања
Југославије*

Под новим трендовима у историографији мислимо пре свега на концепт оријентализма, балканизма и еврооријентализма. Боље него важећа „конвенционална“ историографија, која у маниру логичког позитивизма бележи процесе и слободна догађања, деловање појединаца и група, околности, пратећи шта преко преломних тачака у историји траје а шта нестаје, нови правци у историјској науци који се баве настајањем „слике другог“, „другошћу“, паралелом ми и они, показују све мањкавости у општем виђењу и разумевању Балкана, односно његовој перцепцији. То се односи и на тзв. Запад-

17 Гордана Кривокапић, „Француско виђење унутрашње политике Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у време њеног конституисања 1918–1921. године“, *Француско-југословенски односи*, (Recueil des Travaux Rapport Franco-yugoslaves), зборник радова, књ. 10, (Београд, 1989), 248–256.

ни Балкан тј. јужнословенски/југословенски простор. Европска и светска историјска наука као да непрекидно генеришу своје виђење и разумевање Балкана увек изнова, те су те слике Балкана, и у њему Србије која заузима геополитички нејасно дефинисан средишни положај, увек наново изломљене. То нам јасно показује књига Марије Тодорове,¹⁸ која без обзира на мањкавости, бележи многе варијетете у „погледу“ на Балкан, од оних који долазе из средина традиционално присутних европских сила до оних са других континената. Ипак, и код ње остаје нејасно како из ужих западнобалканских идентитета, који се препознају у свим модерним европским идеологијама (од конзервативне и либералне идеологије до идеологије европског радикализма, социјализма, анархизма), нема еволуције ка југословенском идентитету, било националном било државном. Заправо, код Тодорове та еволуција уопште није идентификована, као ни њен основни садржај, виђење и разумевање, једноставно нису праћени појединци који су се тиме бавили. Чак и када се идентификују неки од највећих балканолога епохе 19. века и њихова перцепција Балкана, као што је то случај са Амијем Буеом (Ami Boué), у његовом огромном корпусу се не учачавају виђења и тумачења, која су иначе круцијална за целину његовог дела, које обухвата томове, а посебно су битна за разумевање простора као југословенског.¹⁹ Наиме, он балкански простор посматра кроз интегришуће и дезинтегришуће факторе, од географије тла до природе на њему, преко народне културе и оне више, преко језика, образовања и књижевности па до политике. У свеукупном шаренилу Западног Балкана Буе није само језик видео као обједињавајући (први га је назвао српско-хрватским именом) већ је разматрао и конкретне могућности, антропо-географске и политичке, његовог обједињавања. Код нас су га са неким, макар ограниченим системом користили једино М. Екмечић и Д. Батаковић.²⁰

18 Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, (Beograd: Biblioteka XX vek, 1999).

19 Ami Boué, *La Turquie d'Europe; observations sur la géographie, la géologie, l'histoire naturelle, la statistique, les mœurs, les coutumes, l'archéologie, l'agriculture, l'industrie, le commerce, les gouvernements divers, le clergé, l'histoire et l'état de cet empire, I, II, III, IV*, (Paris: Arthus Bertrand, 1840), retrieved 2012-12-27. - У захвалници на почетку овог капиталног дела, од три имена која тамо стоје, једно је Јернеј Копитар а друго Вук Ст. Караџић.

20 Milorad Ekmečić, „Sudbina jugoslovenske ideje“, *Politički život Jugoslavije 1914–1945, zbornika radova*, (Beograd: Treći program, 1973), 11–49; Dušan Bataković, *The Kosovo Chronicles*, (Belgrade: Plato Books, 1992).

Ми бисмо то довели у везу са ситуацијом на почетку 20. века када се Огист Говен (Auguste Gauvain) „жалио (се) да јавност не разуме Југословене. (...) ’у очима западних државника Југословени изгледају као уљези. За то је заслужно само њихово име. Оно у себи садржи варварску атмосферу и празно значење.“²¹ И Емил Оман (Emile Naumant) је нешто касније јасно видео нестабилност Југославије и њене изворе. Ипак је веровао да ће се „Југославија као тело неопходно за мир на Балкану и у Европи одржати – сем у случају општег слома у Европи“.²²

Подржавана од француског радикализма и социјализма, па и анархизма, после 70-их година 19. века, дакле после француско-пруског рата 1870–71, комуне, настаје у оквиру славистичких студија научна литература која гради „позитивну слику“ потоњег југословенског простора, који види кроз јединство а не разлике. Она се обилато ослањала на научно и интелектуално наслеђе Амија Буеа и Сипријена Робера (Cyprien Robert). Као научници обојица су били изразито независни умови, и док је први наглашавао унутрашњу повезаност Словена „европске Турске“ (Turquie d’Europe), други је у свом дискурсу о панславизму говорио о особеностима Јужних Словена (он Балкан назива „le monde Greco-Slave“) спрам целине словенске масе, коју већ види као културно-историјски издиференцирану у више целина, са формираним посебним интересима.²³

У крилу левих идеологија се полако рушила и „негативна“ слика словенских земаља, посебно Русије, карактеристична за либералну идеологију у Француској током читавог 19. века.²⁴ Та нова слика прати нову стратешку преоријентацију Француске ка савезништву са Русијом.²⁵ То савезништво на општем европском плану

21 Auguste Gauvain, *La Question Yougoslave*, (Paris, 1918), 5; Милорад Екмечић, „Више од војних савезника. (Прилог француском изучавању етничке природе Југословена)“, *Огледи из историје*, друго издање, (Београд: Службени лист СРЈ), 219.

22 Emile Naumant, *Histoire de Yougoslaves*, (Paris, 1932), 44.

23 Видети напомену 19; Cyprien Robert, „Le Monde Slave. Son passé, son état présent et son avenir“, (Paris: Passard, 1852), сајт посећен 10. априла 2017, <https://archive.org/stream/lemondeslaveson00robegoog#page/n8/mode/2up>; Elisée Reclus, „Nouvelle Géographie Universelle. La Terre et les Hommes“, I, (L’Europe méridionale. Grèce, Turquie, Roumanie, Serbie...), сајт посећен 8. 2. 2015, <http://www.gutenberg.org/files/28370/28370-h/28370-h.htm>

24 Ezekiel Adamovsky, *Euro-Orientalism. Liberal Ideology and the Image of Russia in rance (c. 1740–1880)*, (Bern: Peter Lang, 2006).

25 Alan Džon Persival Tejlor, *Borba za prevlast u Evropi 1848–1918*, (Sarajevo: IP „Veselin Masleša“, 1968), 306–506; *Први светски рат, Србија, Балкан и велике силе*, ур.

цветало је у више праваца од почетка 20. века нарочито на Балкану. Према Хабзбуршком царству оно је добило форму подршке словенским заједницама, и то првенствено зато што су се оне највише буниле унутар дуалног система Царства, а затим што су биле словенске.²⁶ Затим, словенски свет на Балкану је добио на значају новим оживљавањем наполеоновске империјалне политике на источном Медитерану у време Треће републике.²⁷ Она је иначе проистекла из француске империјалне политике на Медитерану, посебно у Алжиру и Тунису чије насељавање тече током целог 19. века. Француска балканска политика се заокруживала њеном политиком на Дунаву која је имала корене у кримском рату 1853–1856, када је успостављена равнотежа на доњем Дунаву, као и политичко неутрализовање околног простора, и настављала се политиком према Леванту и Блиском истоку, односно Османском царству.²⁸

Парадоксално, али је радикалско-социјалистичка политика у Француској, у деценији уочи избијања Првог светског рата, еволуирала у правцу успостављања мира, или помирења, са Немачком а против сарадње са царском Русијом. То је линија која је ишла од Рувиеа, преко Кајоа до Жореса. С друге стране, конзервативно-либерално-империјална струја се држала савеза са царском Русијом, који је изграђиван од 80-их година 19. века, бранећи тако своје већ развијене пословне интересе у њеним јужним деловима. Тако је динамика политичких односа на унутрашњем плану издиктирала решења на спољнополитичком плану, како то обично бива у међународној политици која ретко иде правом линијом.²⁹ У савезништва на Балкану, па и са Србијом, као и у југословенски пројекат Француска је уградила од свега по мало, од либералних, чак и конзервативних, до радикалских и социјалистичких идеја, империјалних идеја у маниру „цивилизаторских мисија“, чак и идеја и деловања слободних инте-

Срђан Рудић, Миљан Милкић, (Београд: Историјски институт САНУ и Институт за стратегијска истраживања, 2015).

26 Kovač, *Francuska i hrvatsko pitanje*, 13–52.

27 Гордана Јовић Кривокапић, „Европски корени француског југословенског пројекта на почетку 20. века“, *Први светски рат*, 155–167. Видети напомене 14, 15 и 17.

28 Гордана Кривокапић Јовић, „Француски слависти и југословенски простор“, *Срби и Први светски рат 1914–1918*, ур. Драгољуб Р. Живојиновић, (Београд: САНУ, 2015), 541–555.

29 Tejlor, *Borba za prevlast u Evropi*, 437.

лектуалаца, а највише истраживачког и интелектуалног напора научника и публициста, дипломата такође.³⁰

Шири оквир у коме се испитује однос између перцепције другог и стварања властитог идентитета пружа књига Езекијела Адамовског о евро-оријентализму односно либералној идеологији и слици Русије у Француској кроз скоро цео 18. и 19. век. Иако је Балкан, односно тадашња „европска Турска“, на маргинама ауторовог дискурса, за шире и уже испитивање нашег проблема/питања је више него занимљива јер испитује перцепцију целине словенског света у контексту европске либералне идеологије. Концептуално близак Саидовом „оријентализму“ и „балканизму“ Тодорове (у смислу упоредивих дискурса), он се у битном питању виђења еврооријентализма као класне идеологије разликује од њих. Класна идеологија је невидљива и код Саида и код Тодорове, вероватно као део постмодернистичке интелектуалне климе: сваки други облик угњетавања је вредан испитивања, сем класне и економске експлоатације.³¹

Књига Е. Адамовског иначе пружа низ драгоцених садржаја о идеолошком, институционалном и политичком оквиру развоја славистичких студија у Француској, за нас посебно важних у завршним деценијама 19. века. За нас су важни делови о Сипријену Роберу (Cyprien Robert), Елисеу Реклију (Elisée Reclus), Алфреду Рамбоу (Alfred Rambaud), Анатолу Лероа-Болјеу (Anatole Leroy-Beaulieu), Лују Лежеу (Louis Leger), мада има и других значајних имена. Тумачења њихових „representations“ су убедљива и за тумачења садржаја наше теме вишеструко корисна.

Иако се бави темом француских изворишта српске демократије у широком распону од преко једног века, Душан Батаковић се легитимише као изврстан зналац низа француских дипломата, путника, публициста и научника који су у том времену походили Србију, остваривали разноврсне контакте, истраживали, испитивали, бележили, као и Срба који су то радили у Француској. Иако се не бави односом између перцепције другог и прављења властитог идентитета, и нара-

30 Гордана Кривокапић Јовић, „Јужнословенски свет у француској науци на почетку 20. века“, *Срби о Французима – Французи о Србима*, зборник радова, (Београд: Филолошки факултет у Београду и Друштво за културну сарадњу Србија-Француска, 2015), 151-175.

31 Adamovsky, *Euro-Orientalism*, 269-270, 144-147, 256-257, 149-150, 180-183, 190-192, 180-183; Никола Пашић, *Моја политичка исповест. (Белешке за броштуру)*, (Београд: Задужбина Милоша Црњанског, 1989). - Пашић ту уводи класну идеологију као битан елемент стварања југословенске државе.

ција му је класична историографска, он даје обиље садржаја за тај концепт, као и у неким другим својим радовима. Изгледа да је јединствен, јер за њега многи француски истраживачи и научници нису тек пука имена за набрајање већ и извор садржаја за тумачење.³²

„Југославија као вештачка творевина“

Српска историографија, као и остале мање југословенске историографије, ограничено се бавила важним стереотипима везаним за стварање и природу егзистирања југословенске државе. Два можда најупадљивија стереотипа дошла су са супротних страна: један из круга победничких земаља о Југославији као француском сателиту, а други из круга ревизионистичких земаља о Југославији као вештачкој творевини. Оба стереотипа, као и историографски одговори на њих су била битна, и даље су битна за разматрање спорних тачака историографских садржаја које имамо у виду.

Постоји важна повезаност између испитивања слике о Јужним Словенима/Југословенима коју гради наука у Француској током Треће републике, као и пратећа публицистика, путописна и остала литература, и става међу ревизионистичким државама после 1918. године да је Југославија вештачка творевина. Из немачке деснице, тај став је прешао у немачку левицу па у Коминтерну током 20-их година 20. века, па после у совјетску државну политику. Овај модерни тренд тумачења „images“-а и „representations“-а близак је са врло делотворном идејом у методолошком систему логичког позитивизма по којој се испитује шта је у историји делотворније: да ли шта мислимо о некоме или нечему или шта је тај неко или нешто објективно, чиме се алудира на варирање у човековој способности да објективно мисли и да увек тако ради, као и на човекову особину да се понаша по принципу репетиције.³³

У великој и исцрпној студији о француском изучавању етничке природе Југословена,³⁴ Екмечић је понудио један од најбољих одговора на распрострањено мишљење о Југославији као вештачкој творевини. Иако не пружа целину одговора, студија продира ду-

32 Bataković, *The Kosovo Chronicles*, употребљава прецизно садржаје из оних делова Буеовог опуса који се односе на тај простор.

33 Fritz Stern, *Varieties of History*, (New York: Vintage Books, 1973).

34 Милорад Екмечић, „Више од војних савезника. (Прилог француском изучавању етничке природе Југословена)“, *Огледи из историје*, друго издање, (Београд: ЈП Службени лист СРЈ, 2002), 191-219.

боко у суштину проблема. Извучена је линија француске перцепције југословенског простора од наполеоновских времена до Првог светског рата, а детаљно је разматран сам рат. Као заједничка битна одлика те перцепције уочено је француско сагледавање простора кроз оно што га уједињује, а не само кроз очевидне облике расцепканости. Ту су пре свега анализирани резултати француске науке на пољу српскохрватског језика, књижевности, историје, антропо-географије, етнологије, и посебно етничке природе Југословена у оквиру теорија о расама и истраживања раса (Ежен Питар, Јован Цвијић). Посебно се супротстављају теорије о расама у крилу француске науке расистичким теоријама које долазе из других средина.³⁵ Дато је и француско виђење одговорности за рат: извучена је цела линија организованог и осмишљеног истраживања тог проблема која је отпочела стварањем посебног одбора за публиковање истраживања и докумената о рату. Извучен је читав списак људи и институција које су се тиме бавиле (Ернест Лавис, Емил Диркем, Ернест Дени, Шарл Сењобос, Огист Говен, Пјер Ренувен). Описан је прегнантно и прецизно цео систем институција, места, појединаца и група које су се бавиле словенским, и посебно српским питањем. Дата је еволуција француске науке и мишљења од ранијег пројекта уже Србије ка пројекту велике српске државе кроз књигу Ернеста Денија *La Grande Serbie* (објављена 1915), у којој је он сумирао знања француских научника о историји српског народа. Без овога се не може разумети еволуција француске политике од пројекта о великој српској држави ка југословенском пројекту.

Ови резултати о етничком и језичком јединству, блискости и сродности у другим правцима, суштина су тих француских научних напора и као такви су се поклапали са резултатима српске науке, уз нека научна постигнућа из других југословенских средина. Блискост и поклапања на пољу науке и културе учинила су да се боље разумеју и у политици. Ако су мислили да је експанзија Србије неопходност европског поретка и један од услова њихове безбедности, онда су сигурно мислили да ће та будућа српско-југословенска држава бити простор за учвршћивање и даље ширење француског културног утицаја.

У неким драгоценим радовима из времена док је још постојао југословенски државни и друштвени оквир, имамо још увек

35 Исто, 197–203.

значајна и употребљива знања о ограничености и немоћи ширења француског утицаја, па и француске културе у бившим хабзбуршким покрајнама, као и о виталности трајања уврежених мишљења (стереотипа) у политици и јавном простору.³⁶ У новије време студије Станислава Сретеновића дају широку основу да се размишља у овом правцу.³⁷

Француска наспрам руске балканске политике

Који су оквири руске балканске политике у годинама које претходе Првом светском рату и какав је смисао и значај руско-француског савеза првенствено за Балкан и Подунавље, још увек је питање које изазива многе недоумице, чак и када се професионални историчар креће кроз поузданију традиционалну историографску литературу о томе, и још више када користи нову ревизионистичку литературу која иде за тим да терет одговорности за подстицање и изазивање рата пребаци са Немачке и Аустро-Угарске на Русију, Србију и Балкан. Српска историографија се чини као најотвореније и најслабије поље, на којем велике европске и друге историографије могу да испишу своју ревизију историје 20. века, и у њему посебно начине избијања, природе и исходишта Првог и Другог светског рата.

Руска балканска политика на почетку 20. века се у традиционалној европској историографији види као ограничено важна за ту велику словенску државу. Тејлор, у својој чувеној књизи о међународним односима у Европи 1848–1918, каже како је источни део Балкана био важан за царску Русију због Мореуза и доњег Дунава, односно Бугарска због првог а Румунија због другог. Србија је посредно била важна као тампон држава између Мореуза и хабзбуршких и немачких аспирација, првих да одрже позицију велике државе у Европи ширећи се на Балкану, других да преко Европе посегну за светском моћи. Како каже Тејлор, Русија никакве друге интересе није имала у Србији и међу Југословенима. Она није желела ни да се Србија посебно шири, али ни да слаби, као ни остале балканске државице. Принцип *status quo*-а на Балкану и опстанка целине Османског царства је

36 Vuk Vinaver, *Jugoslavija i Francuska između dva svetska rata. (Da li je Jugoslavija bila francuski „satelit“?)*, (Beograd: ISI, 1985). (Детаљи о томе су развучени по целој књизи).

37 Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1929*, (Beograd: ISI, 2008).

био идеалан за њу. То ју је и држало у савезништву са Француском, јер по Русима, на Мореузима су могли бити само Турци или они. Србија је само могла да буде објекат демагошког манипулисања јавношћу.³⁸

Милорад Екмечић, који је у много чему комплементаран са Тејлором, каже како је Србија са околним јужнословенским областима била важна за Русију као простор где се она доказивала као велика сила кроз цео 19. век и почетак 20, заправо и цео 20. век.³⁹ Традиционална европска историографија (нпр. Пјер Ренувен и А. Џ. П. Тејлор) бележи да су се кроз балканске ратове 1912. и 1913. четири балканске државице ослободиле директног притиска великих сила и на изванредан начин осамосталиле. Како је то констатовао Сазонов: „Оне су ми измакле“.⁴⁰

Иако је руска дипломатија (а могуће и неки други агенти) „добро радила“ на Балкану око склапања балканских савеза, посебно у Софији и Београду, много боље него уочи и током анексионе кризе 1908/1909. када су Срби спознали како руска воља да делује као и њена моћ могу бити ограничени, парадоксално али је њихов укупни утицај на Србију слабио а француски растао.⁴¹ Француска се, за разлику од Русије, и поред обима и тежине својих интереса у Османском царству, показала способном да прати динамику догађања на Балкану. Њен демократски потенцијал, као и научни и интелектуални уопште, показао се као креативан, предузимљив и вешт, далеко агилнији од руског, прилагодљив новим демократским кретањима у српској, као и осталим јужнословенским заједницама.⁴² Балкан и Србија су били код Француза најкреативнија тачка савеза са Русијом, иако неупоредиво мање важан разлог тог савезништва.

Руски утицај на Балкан враћа се са револуционарним променама током 1917. године. Утицај демократских и комунистичких идеја које су долазиле из Русије од фебруара 1917. је био од не малог значаја и имао је негативан ефекат на стабилност нове југословенске заједнице. Пашић је у јесен 1918. ценио да се Југославија ствара не само упркос непријатељима већ и уз противљење савезника и „мо-

38 Tejlor, *Borba za prevlast*, 391–476.

39 Екмечић, „Predgovor“, u: Tejlor, *Borba za prevlast*, 5–23.

40 Исто као 38, 449.

41 Aleksandra Kolaković, „French Intellectuals and the French Policy Change in the Balkans (1912–1913)“, *Journal for Turkish World Studies* XII/2 (2012), 199–212.

42 Dušan T. Bataković, *Les sources françaises de la Démocratie serbe (1804–1914)*, (Paris: CNRS Editions, 2013).

жда баш због одсуства Русије на Балкану“.⁴³ Француски утицај се рапидно смањивао у потоњим деценијама. Нови геостратешки заокрети у Европи и свету који су отпочели 1989, а посебно рат за разарање Југославије, докрачили су га. Ревизионистичка историографија је то начела у својим новим тумачењима.

Закључак

Преоријентација Србије од Русије ка Француској није проистекла само из околности заједничког рата који је то захтевао. С правом је већ уочено у нашој историографији да је француски утицај на српску историју знатно шири и да се протезао кроз њу у целој модерној епохи.⁴⁴ Може се пратити кроз више равни: кроз француски утицај на образовање, науку и културу који је водио ка блискости на овом пољу, кроз најшири политички утицај који је проистицао из овог културног а остваривао се и дипломатским каналима, и донекле кроз присуство француског капитала и других економских веза.⁴⁵ Може се пратити и из француске и из српске перспективе (и из других), па би резултанта тога била историјски допринос тог сусретања, блискости и сарадње, а то су узајамни напори на реализовању прво српског па онда југословенског пројекта. Сарадња и напори око реализовања овог пројекта су највеће сведочанство француског утицаја и „преоријентације српске политике од Русије ка Француској“. Ако се разуме та усредсређеност обе стране на пројекат велике српске државе, који се током рата преливао у југословенски, чији је рацио био супротан до тада важећем рацију српске спољне политике која је питање националног ослобођења и уједињења видела у старим хабзбуршко-османским границама Балкана, разумеће се и смисао и значај „преоријентације од Русије ка Француској“, не само као геостратешки заокрет него као један демократски процес на пољу друштвеног и политичког живота, као и културе. У центру тог заокрета стоји то фино лавирање између великосрпског и југословенског пројекта. А њега су омогућиле разноврсне идеје, од либералних до радикалских.

43 Gordana Krivokapić, „Rusija u Pašićevom projektu spoljnopoličke orijentacije nove jugoslovenske države u jesen 1918. godine“, *Tokovi 1-2* (1993), 5–11.

44 Екмечић, „Више од војних савезника“, *Огледи из историје*, 191.

45 Андреј Митровић, *Стране банке у Србији 1878–1914. Политика, прогрес, европски оквири*, (Београд: Стубови културе, 2004).

Који су процеси, односно догађања, ово омогућили? Заокрет од традиционалног схватања и решавања тзв. источног питања ка потпуно новом концепту организације Балкана и јужнословенског простора, са потпуно новим геостратешким положајем, био је плод укрштеног деловања на пољу науке, културе и политике, али је предузимљивост малих балканских заједница и њихова жеља да своју судбину узму у своје руке била кључна.

Управо зато је Србија виђена као стожер од кога би требало да иде југословенско уједињење 1918. године. Војислав Павловић је посветио целу књигу тој еволуцији француске политике, пре свега дипломатије, од српског ка југословенском пројекту и дао објашњење зашто је као центар обједињавања виђен Београд, зашто је француска политика то тако видела.⁴⁶

Литература

- Adamovsky, Ezekiel. *Euro-Orientalism. Liberal Ideology and the Image of Russia in France (c. 1740–1880)*. Bern: Peter Lang, 2006.
- Bataković, Dušan T. *Les sources françaises de la Démocratie serbe (1804–1914)*. Paris: CNRS Editions, 2013.
- Bataković, Dušan. *The Kosovo Chronicles*. Belgrade: Plato Books, 1992.
- Бјелајац, Миле. *1914–2014: зашто ревизија?. Старе и нове контроверзе о узроцима Првог светског рата*. Београд: МЦ Одбрана, 2014.
- Boué, Ami. *La Turquie d'Europe; observations sur la géographie, la géologie, l'histoire naturelle, la statistique, les moeurs, les coutumes, l'archéologie, l'agriculture, l'industrie, le commerce, les gouvernements divers, le clergé, l'histoire et l'état de cet empire*, I, II, III, IV. Paris: Arthus Bertrand, 1840, retrieved 2012-12-27.
- Duroselle, Jean-Baptiste. *Clemandeau*. Paris: Fayard, 1988.
- Екмечић, Милорад. „Више од војних савезника. (Прилог француском изучавању етничке природе Југословена)“. У: *Огледи из историје*, друго издање. Београд: ЈП Службени лист СРЈ, 2002.
- Екмечић Милорад. „Sudbina jugoslovenske ideje“, *Politički život Jugoslavije 1914–1945, Zbornika radova*. Beograd: Treći program, 1973.

46 Pavlović, *De la Serbie vers la Yougoslavie*.

- Ekmečić, Milorad. „Predgovor“. U: Tejlor, A. DŽ. P. *Borba za prevlast u Evropi 1848–1918*. Sarajevo: IP “Veselin Masleša”, 1968.
- Gauvain, Auguste. *La Question Yougoslave*. Paris, 1918.
- Girault, René. „Les Balkans dans les relations franco-russes 1912“. *Revue historique* 253. (Paris, 1975), 155–184.
- Naumant, Emile. *Histoire de Yougoslaves*. Paris, 1932, 44.
- Јанковић, Драгослав. „Женевска конференција о стварању југословенске заједнице 1917. године“. *Istorija XX veka, V, zbornik radova*, ur. Dragoslav Janković. Beograd: ISI, 1963.
- Јанковић, Драгослав. *Србија и југословенско питање 1914–1915. године*. Београд: ИСИ, НИП ЕКСПОРТ-ПРЕС, 1973.
- Janković, Dragoslav. *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine*. Beograd: Savremena administracija, 1967.
- Јовић Кривокапић, Гордана. „Европски корени француског југословенског пројекта на почетку 20. века“. *Први светски рат, Србија, Балкан и велике силе*, ur. Срђан Рудић, Миљан Милкић, 155–167. Београд, 2015.
- Kolaković, Aleksandra. „French Intellectuals and the French Policy Change in the Balkans (1912–1913)“. *Journal for Turkish World Studies* XII/2 (2012), 199–212.
- Kovač, Miro. *Francuska i hrvatsko pitanje 1914.–1929*. Zagreb: Dom i svijet, 2005.
- Кривокапић Јовић, Гордана. „Јужнословенски свет у француској науци на почетку 20. века“. *Срби о Французима – Французи о Србима*, Зборник радова, 151–175. Београд: Филолошки факултет у Београду и Друштво за културну сарадњу Србија–Француска, 2015.
- Кривокапић Јовић, Гордана. „Француски слависти и југословенски простор“. *Срби и Први светски рат 1914–1918*, ur. Драгољуб Р. Живојиновић, 541–555. Београд: САНУ, 2015.
- Кривокапић, Гордана. „Француско виђење унутрашње политике Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у време њеног конституисања 1918–1921. године“. *Француско-југословенски односи*, Зборник радова (Recueil des Travaux Rapport Franco-yougoslaves), књ. 10, 248–256. Београд, 1989.
- Krivokapić Jović, Gordana. „Kako je Francuska videla jugoslovensku kraljevinu 1918–1929, posebno hrvatsko pitanje“. *Pisati istoriju Jugoslavije: viđenje srpskog faktora*, zbornik radova, 375–397. Beograd: INIS, 2007.

- Krivokapić Jović, Gordana. „Različiti pristupi istoriji jugoslovenske ideje i države“, (Kritički esej povodom zbornika Dejana Đokića, ed., *Yugoslavism. Histories of a failed idea 1918–1992*, Hurst & Company, London 2003, 356). *Tokovi istorije* 3–4/2003, 111–127.
- Krivokapić, Gordana. „Rusija u Pašićevom projektu spoljnopolitičke orijentacije nove jugoslovenske države u jesen 1918. godine“. *Tokovi* 1–2 (1993), 5–11.
- Митровић, Андреј. *Србија у Првом светском рату*. Београд: СКЗ, 1984.
- Митровић, Андреј. *Стране банке у Србију 1878–1914. Политика, прогрес, европски оквири*. Београд, Стубови културе, 2004.
- Pavlović, Vojislav G. *De la Serbie vers la Yougoslavie. La France et la naissance de la Yougoslavie 1878–1918*. Belgrade: IEB, ASSA, 2015.
- Pavlowitch, Kosta St. „The First world War and the Unification of Yugoslavia“. *Yugoslavism, Histories of a Failed Idea 1918–1992*, D. Djokic, ed., 27–42. London: Hurst&Company, 2003.
- Пашић, Никола. *Моја политичка исповест. (Белешке за броширу)*. Београд: Задужбина Милоша Црњанског, 1989.
- Поповић, Никола. *Србија и царска Русија*, друго издање. Београд: ЈП Службени гласник, 2007.
- *Први светски рат, Србија, Балкан и велике силе*, ур. Срђан Рудић, Миљан Милкић. Београд: Историјски институт САНУ и Институт за стратегијска истраживања, 2015.
- Reclus, Elisée. *Nouvelle Géographie Universelle. La Terre et les Hommes, I, (L'Europe méridionale. Grèce, Turquie, Roumanie, Serbie ...)*. Datum pristupa 8. 2. 2015. <http://www.gutenberg.org/files/28370/28370-h/28370-h.htm>
- Robert, Cyprien. *Le Monde Slave. Son passé, son état présent et son avenir*, (Paris: Passard, 1852). Datum pristupa : 10. 4. 2017. <https://archive.org/stream/lemondslaveson00robegoog#page/n8/mode/2up>
- Sretenović, Stanislav. *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1929*. Beograd: ISI, 2008.
- Stern, Fritz. *Varieties of History*. New York: Vintage Books, 1973.
- Šepić, Dragovan. *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje 1914–1918*. Zagreb: Školska knjiga, 1970.
- Тејлор, Алан Џон Персивал. *Хабзбуршка монархија 1809–1918*. Београд: CLIО, 2001.

- Tejlor, Alan Džon Persival. *Borba za prevlast u Evropi 1848–1918*. Sarajevo: IP „Veselin Masleša“, 1968.
- Todorova, Marija. *Imaginarni Balkan*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1999.
- Vinaver, Vuk. *Jugoslavija i Francuska između dva svetska rata. (Da li je Jugoslavija bila francuski „satelit“)?* Beograd: ISI, 1985.
- *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea 1918–1992*, Dejan Djokic, ed. London: Hurst&Company, 2003.

Gordana Krivokapić-Jović
The Institute for Recent History of Serbia

Why Yugoslavia? Reorientation of Serbia from Russia to France?

Summary: The controversial issue of creation of a Yugoslavian state on the eve and during World War I is defined in polemical style in this article. At the same time, the French-Russian cooperation at the turn of the 19th and 20th centuries is considered as a wide geostrategic context for the Serbian Yugoslavian project because it promoted reorientation of Serbia from Russia to France and resulted in creation of the Yugoslav state. The latest reviews of Serbian and foreign historiography aim to define the ideas and processes which made it possible. The studied works partly disprove of and partly develop the historiography of the previous period, which is also partially considered in the article.

Key words: Serbia, Yugoslav project, French-Russian cooperation, the Annexation crisis, the Balkan Wars, World War I, French Slavistics, Serbian historiography, Yugoslav historiography